

Joseph G. ...

Mogens Gjødesen

15.7. 1915-2.3. 1989

Af P.J. Riis

Det er næppe forkert at sige, at Mogens Gjødesens død d. 2. marts 1989 – iøvrigt på Carl Jacobsens fødselsdag – markerer afslutningen af en epoke i dansk museumsarkæologi. Han var den sidste i Ny Carlsberg Glyptoteks ledelse, der var blevet knyttet til denne institution, medens bryggerens nære medarbejdere og umiddelbare arvtagere, sønnen Helge, den fine kunstkender, og Frederik Poulsen, den navnkundige arkæolog, endnu havde deres gang i huset. Han var også den sidste danske museumsleder, der nogenlunde frit kunne foretage store indkøb på det internationale oldsagsmarked, før priserne steg enormt, og før Unesco fordømte al handel med udgravningsfund, der ikke var godkendt af de involverede landes myndigheder.

Mogens Gjødesen var københavner med K, født d. 15. juli 1915 i Helligånds Sogn som søn af en postembedsmand, senere postmester. Han blev student fra Schneekloths Skole 1933. Skønt stærkt draget af kunsten og selv aktiv inden for tegning og oliemaleri, valgte han at studere klassisk arkæologi; men han opfattede nok denne videnskabsgren principielt som *kunstarkæologi*, altså som studiet af den klassiske oldtids kultur ud fra en *kunsthistorisk* betragtning af monumenterne og oldsagerne. Som student kom han ind på Elers Collegium, hvor især samværet og det deraf udviklede venskab med de klassiske filologer Povl Johs. Jensen og H. D. Schepelern kom til at betyde meget for ham. Arkæologistudiet foregik i Studiegården hos professor Knud Friis Johansen, hvis strenge krav om alsidig viden og grundighed indtil de mindste detaljer satte sit præg på den unge studerende. En af Friis Johansen stillet prisopgave om den græske gavlgруппes opståen og udvikling indtil ca. 450 f.C. besvarede Gjødesen så smukt, at han dermed i 1938 opnåede Universitetets guldmedaille. 1938 og 1938 deltog han i den fremragende svenske arkæolog A. W. Perssons udgravninger i det tyrkiske Milas og det græske Dendra, og 1940 blev han magister i klassisk arkæologi.

Umiddelbart efter konferensen ansattes han som assistent i Den kgl.

Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet. Her virkede han i næsten to år og blev af den overordentlig lærde historiker Georg Galster og den klassiske filolog og gamle Elersianer Niels Breitenstein indført i numismatikken og fik ved deres eksempel også interesse for lærdomshistorien. Galster var nøjagtigheden selv, og Gjødesen måtte erkende sandheden i Friis Johansens ord: »I museums væsen kan man ikke være for pertentlig!« I Møntsamlingen kom han til at arbejde side om side med den tysk-jødiske arkæolog Willy Schwabacher, til hvem han fik et venskabeligt forhold, og som han i 1943 hjalp på vej til Sverige.

Parallelt med arbejdet på Nationalmuseet havde Gjødesen et lille, men meget lærerigt bijob i Statens kunsthistoriske Fotografisamling på Kunstakademiet, hvor han fortsatte det af Vagn Poulsen påbegyndte og af mig overtagne arbejde med en systematisk ordning af det store materiale vedrørende oldtiden (nu deponeret på Universitetets arkæologiske Institut). Også i dette hverv fik han en overordnet, der krævede akribi og iøvrigt var en inspirerende vejleder i kunsthistorien, nemlig Viggo Thorlacius-Ussing.

I 1942 forlod Frederik Poulsen direktørstolen på Ny Carlsberg Glyptotek og efterfulgtes af Vagn Poulsen; den derved ledig blevne inspektørstilling besattes 1943 med Gjødesen, som de følgende 35 år var aktiv på denne institution, fra 1970 som direktør. Frederik Poulsens meget påskønnede oplysende virksomhed ønskede man på Glyptoteket stadig fortsat, og Gjødesen kom straks til at tage del i dette arbejde med omvisninger og aftenforedrag, og på foranledning af Frederik Poulsen blev det også overdraget ham at skrive en græsk kulturhistorie. Denne opgave havde en pudefuld forudsætning. Et dansk forlag havde fra udlandet erhvervet en stor samling klichéer, som kunne bruges til en serie bøger om oldtidens kulturer, og henvendte sig derom til Glyptoteket. Det blev aftalt, at arbejdet skulle fordeles på flere hænder, og det lykkedes faktisk i årene 1945-48 at udsende tre bøger, Frederik Poulsens »Romerske Kulturbilleder« og »Oldtidens Skæmt og Humor« samt Svend Aage Pallis's »Babylonisk Kultur«. Gjødesen tog både foredrags- og kulturhistorieopgaverne meget alvorligt og gjorde et kæmpemæssigt forarbejde, f.eks. nøjedes han ikke med at skrive løs ud fra det foreliggende illustrationsmateriale, som mange ville have gjort, men satte sig for at gennemarbejde hele den relevante græske oldtidslitteratur. Det siger sig selv, at det daglige arbejde på Glyptoteket måtte gå forud for forfatterskabet, og da Gjødesen overalt var lige grundig, blev det efterhånden klart, at han måtte bede sig fritaget for at skrive bogen; men møjen var ikke spildt.

Han havde undervejs indsamlet en enorm viden, som sidenhen var både ham selv og andre til megen nytte; små prøver derpå var hans Glyptotekforedrag »På torvet i Athen« 1944 og »Barndom, leg og skolegang i oldtidens Athen« 1946. Ellers var det navnlig kunsten på Peloponnes, i Syditalien og Etrurien, som i inspektørårene beskæftigede ham; men lejlighedsvis kom han ind på østgræske og orientalske emner, som han havde fået interesse for ved deltagelsen i Milasudgravningen. Det medførte, at han i to kampagner 1958 og 1959 var medlem af Carlsbergfondets Fønikienekspedition, hvor han med stor ekspertise tog sig af de rige fund af jonisk og rhodisk importkeramik. I 1960'erne ledede han en fuldstændig nyopstilling af Glyptotekets etruskiske samling med baggrund i omhyggelige arkivstudier og udnyttelse af den nyere arkæologiske litteratur, og sammen med konservator Aksel Theilmann gennemførte han en rensning af talrige antiker i Glyptoteket, hvorved disse befriedes for senere, vildledende tilføjelser. Begge disse foretagender gav resultater af betydelig videnskabelig værdi.

Efter Vagn Poulsens altfor tidlige død i 1970 blev Gjødesen Glyptotekets direktør. I nogen grad havde han stået i skygge af den mere udadvendte og dynamiske Poulsen, og direktørårene betød derfor en opblomstring. Hans litterære produktion tog til, og han skaffede museet en række fortrinlige kunstværker, først og fremmest bronzer og lergenstande, blandt dem måske mest betydningsfuldt en lang serie joniske dekorative bygningsterrakotter fra det 6te århundrede f.C. En administrativ sag i 1978, hvor Gjødesen indtog et særstandpunkt, endte ulykkeligvis med, at han indgav og fastholdt sin afskedsbegæring. Hans fratræden kunne måske være undgået; dette udfald blev i hvert fald stærkt beklaget i både indland og udland. I de senere år levede Gjødesen meget tilbagetrukket, men syslede dog stadig med lærde studier, hovedsagelig inden for klassicismens historie; det var, som om han i nogen grad havde mistet modet til at arbejde med selve antiken.

Gjødesens trykte arbejder er hovedsagelig tidsskriftafhandlinger, de fleste på dansk. Allerede med den første gjorde han en betydelig indsats. Nationalmuseets Antiksamling havde i 1941 erhvervet et hidtil ukendt smukt bogværk fra det 18de århundrede, en indbundet samling farvetegninger af antike vaser med titlen »Cent vases étrusques dessinés par Lagrenée d'après les vases originaux appartenant au Roy«, og da man var klar over hans lærdomshistoriske interesse, blev det foreslået ham at skrive om værket. Med stor lærdom og detektivisk skarpsind redegjorde han i Kunstmuseets Aarsskrift 1942 for værket tilblivelse, formål og

historie og samtidig for de første klassicistiske forsøg på fornyelse af kunstindustrien med græske vaser – i hin tid kaldt etruskiske – som forbilleder. Det lykkedes ham at påvise, at de afbildede stykker var blevet købt af Louis XVI og deponeret på porcelainsfabriken i Sèvres, i hvis museum de endnu findes. Han fastslog, at det er maleren Jean Jacques Lagrenée, dit le jeune, der omkring 1790 har udført tegningerne som forlæg ved porcelainsfabrikationen, og at dette efter alt at dømme er sket på foranledning af generaldirektøren for bygninger, haver, fabrikker og akademier, grev d'Angiviller, der efter revolutionen havnede i det danske rige, og hvis portræt for 10 år siden kunne erhverves af Statens Museum for Kunst.

Gjødens næste arbejde, ligeledes med udgangspunkt i Nationalmuseets Antiksamling, var den første etape i hans mangeårige studium af antike bronzer. Denne afhandling, der kom i *Acta Archaeologica* 1944, havde som emne de plastiske ynglingefigurer, der dannede håndtag på en stor gruppe af græske bronzekar, de såkaldte paterae, fra tiden ca. 550-450 f.C. Der var forskellige meninger om disse figurer, hvoraf Gjødese havde opsporet ca. 100. Nogle forskere anså flertallet af dem for udgået fra eet og samme værksted i Grækenland, men fremkaldende nogen imitation i Italien. Andre mente, at typen muligvis opstod i Grækenland, men først og fremmest blev anvendt i syditaliske og etruskiske værksteder. Ved en detailleret analyse og en forsigtig vurdering af kendsgerningerne nåede Gjødese til det mere differentierede og uden tvivl rigtigere resultat, at typen måske var skabt i Korinth, men at en stor gruppe er attiske arbejder, som af og til imiteredes i Syditalien, især i Tarent, medens en anden hovedgruppe overvejende er syditalisk med enkelte efterligninger i Grækenland.

Til sin behandling af patera-serien knyttede han også en række fine iagttagelser og kloge bemærkninger om korinthisk kunst i det nævnte tidsrum, et tema han gang på gang vendte tilbage til, i *Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek* 1948, i *American Journal of Archaeology* 1963, og i *Art and Archaeology, a Symposium on Classical Bronzes, The Massachusetts Institute of Technology* 1970. I hvert af disse arbejder var Korinth nok den store magnet for hans opmærksomhed; men i dem alle vrimler det med vidnesbyrd om hans sikre stilbestemmelse af kunst fra andre græske kulturcentre, f.eks. det 7de og 6te århundredes Kreta og det 6te og 5te århundredes Syditalien. Blandt hans fortjenester i denne forbindelse må vi danske fremhæve hans påvisning af, at en unik stor lerkumme med plastiske heste- og silenfigurer fra Christian VIIIs samling

og nu i Nationalmuseet ikke som hidtil formodet er et bizart attisk stykke, eller eventuelt et produkt fra det etruskiske Campanien, men faktisk et korinthisk mesterværk fra ca. 575. Til de netop nævnte afhandlinger slutter sig tre andre om bronzer, i Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek 1951, 1956 og 1970. I de første to drejer det sig om orientalske figurer af bronze og kobber fra det 2det årtusind f.C.; men betydeligere er den store afhandling fra 1970 om en drengestatue fra ca. 460 f.C., som Carl Jacobsen erhvervede fra fyrst Sciarras samling, og som snart har været anset for etruskisk, snart græsk fra Peloponnes, snart syditalisk. I dette arbejde gjorde Gjødesen omhyggeligt og iøvrigt meget morsomt rede for figurens mærkelige historie, siden den omkring 1630 blev fundet i Rom, og efter en dybtgående analyse af dens stil påpegede han særdeles grundigt argumenterende dens nære tilknytning til kunsten på Sicilien, og han vovede endog som den første at kalde den sicilisk; men så vidt har jeg ikke kunnet følge ham.

Siciliens kunst, og specielt den tidlige arkitektoniske, korinthisk prægede havde Gjødesen måttet arbejde meget med under besvarelsen af prisopgaven om gavlgruppen, og i 1952 førte en Glyptotekerværelse, et bygningsrelief fra ca. 590-580 f.C., ham tilbage til denne emnekreds. Som adskillige andre af hans afhandlinger er offentliggørelsen af relieffet i Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek 1953 langt mere end en almindelig forelæggelse. Han gav deri også en skildring af den anvendte figurtypes brug i arkaisk tid og føjede dertil skarpsindige overvejelser om den på Sicilien fundne billedkunsts historiske placering, idet han forsøgte at tage stilling til, »om disse Skulpturer skal regnes efter deres paalydende Værdi, d.v.s. det Helhedsindtryk de giver af høj Ælde og ægte Primitivitet, eller om de skal betragtes som provinsielle eller helt landlige Efternølere«. I kunsthistorien er det et ofte tilbagevendende problem, som ikke alle prøver at løse så smukt som Gjødesen. I det foreliggende tilfælde kom han til det resultat, at relieffet *måske* var lavet af en sicilisk mester, men i hvert fald en, der var helt »au courant« med udviklingen i den dengang førende fastlandsgræske kunstby Korinth.

Som tidligere nævnt var det Gjødesen, der kom til at omordne Glyptotekets etruskiske samling, den største i Norden og en af de betydeligste uden for Italien. Det satte sig tre skriftlige spor, der med ca. 10 års afstand markerer begyndelsen, midten og afslutningen af dette omfattende og besværlige arbejde: en afhandling i Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek 1946, udstillingskataloget Udvalgte etruskiske Kunstværker i Ny Carlsberg Glyptotek 1955, og det endelige katalog Ny Carlsberg

Glyptotek, Den etruskiske Samling 1966, med hvilket Flemming Johansen bistod. Afhandlingen er Gjødeseens selvstændige bidrag til studiet af det etruskiske vægmaleri på grundlag af samlingens 90 facsimiler af billeder i etruskiske grave. Disse mange og store kopier, der på Carl Jacobsens initiativ i årtierne omkring 1900 var blevet udført af forskellige italienske kunstnere, optog uforholdsmæssig megen plads i udstillingsrummene og forhindrede en rationel udnyttelse af væggene til en rimelig præsentation af originale etruskiske oldsager; men de har afgjort en videnskabelig værdi, thi faktisk eksisterer – for at bruge Gjødeseens ord – »mange af de gamle etruskiske Malerier nu alene i Kraft af nyere Tidens Gengivelser, ... (og) en Del af Facsimilerne maa henregnes til de gode og vil som saadanne kunne gøre Krav paa den Interesse og respektfulde Omsorg, som ellers kun bliver originale Arbejder til Del«. I fortsættelse af Gjødeseens arbejde på dette felt håber man nu på Glyptoteket at kunne udgive en art »catalogue raisonné« omfattende ikke blot de store malerikopier på lærred, men også akvareller og fotografier, i lighed med en fornylig udkommet bog om Det tyske arkæologiske Instituts og Vatikans kopier.

I en række artikler behandlede Gjødeseen endvidere emner fra den kejsertidsromerske kunsthistorie, i Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek 1945, 1959, 1972 og 1975, i *Studia Romana in honorem Petri Krarup septuagenarii* 1976, samt i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1983. Som naturligt er i et museum med en af verdens største samlinger af antike portrætter, måtte Gjødeseen allerede kort efter sin overflytning fra Nationalmuseet til Glyptoteket dokumentere, at også han forstod sig på ikonografi, og han fik derved endda lejlighed til at gøre brug af sine på Nationalmuseet erhvervede numismatiske kundskaber, idet møntportræterne er nøglen til identifikationen af skulpturerne. Det valgte emne var portræterne af kejser Vespasian og hans to sønner og efterfølgere, og mærkeligt nok kom det sidste skrift han fik offentliggjort til at berøre det samme stof, selv om der ligger næsten 40 år mellem de to arbejder. Man skulle tro, at den romerske ikonografi, der oprindeligt lå ham fjernt, ville give ham mindre anledning til at fremsætte originale og overbevisende tanker; men allerede i den første af de nævnte artikler kunne han fastslå, at en bronzebuste i München stammende fra Lyon, der længe havde været anset for at forestille Domitian, uden tvivl gengiver hans ældre broder Titus. Gjødeseens kritiske redegørelse for overleveringen af portræterne af Galba, Otho, Vitellius og Vespasian er også af værdi; men helt fremragende er efter mit skøn hans store afhandling fra 1972 om Septimi-

us Severus. Det skal endelig nævnes, at det er Gjødese's fortjeneste, at en lille torso fra frisen på Titusbuen i Rom, som tillige med biskop Frederik Münters samling var havnet i Københavns bispegård, ikke blot blev gjort bekendt i videre kredse, men også præcist kunst- og kulturhistorisk placeret.

Selv om Gjødese aldrig fik udgivet nogen større bog, må hans litterære produktion betegnes som særdeles lødig. Hans afhandlinger om antike bronzer gjorde ham internationalt anerkendt som en autoritet på dette store område, der stadig er utilstrækkeligt gennearbejdet og frembyder talrige faldgruber; men de af hans arbejder, der kun udkom på dansk, fik trods deres høje kvalitet beklageligvis ikke den fortjente eftervirkning i udlandet. Ikke mindst uheldigt er det, at så fortrinlige forskningsbidrag som afhandlingerne om Lagrenées vasetegninger, den tidlige siciliske kunst, Sciarrastatuen, de etruskiske gravmalerier og kejserportræterne kun helt kan udnyttes af ret få udenlandske kolleger, selv om nogle af artiklerne er udstyret med et fremmedsproget resumé.

Siden sin deltagelse i A. W. Perssons udgravninger havde Gjødese gode svenske relationer og blev allerede i 1945 indbudt til at gæsteforelæse i Stockholm og Uppsala. Hans renommé som forsker medførte 1957 udnævnelse til korresponderende medlem af Deutsches archäologisches Institut og nye gæsteforelæsnings, ved Harvard University 1967 og i Göteborg 1969. I 1975 blev han medlem af redaktionsrådet for Gazette des Beaux Arts, Paris, og i vinteren 1978/9 var han efter indbydelse »visiting scholar« ved The J. Paul Getty Museum i Malibu, California.

I 1978 indvalgte Gjødese i Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab, hvor han kun nåede at give en meddelelse, i februar 1982, med titlen »Thorvaldsen og løverne«. Hans gamle interesse for klassicismen kom her endnu en gang til udtryk, og det blev klart for alle, at han havde indsamlet et meget stort og særdeles varieret materiale, som han var i gang med at bearbejde. Trods stor interesse fra velvillige kolleger magtede han ikke at fuldføre dette forehavende, skønt der vistnok ikke manglede meget. Man må håbe, at manuskriptet på en eller anden måde kan blive udgivet.

Gjødese var af natur tilbageholdende og lidt sky. I sit videnskabelige arbejde var han perfektionist. Han kunne længe vende og dreje sit stof, inden han nølende, næsten modvilligt besluttede sig til at tage et endeligt standpunkt og nedfælde sine meninger på tryk. Ofte var hans betænkeligheder så store, at han ikke kom så langt; det var, som om han forhindredes af sin kritiske sans og sin overordentlige lærdom. Hans dybtgåen-

de arkæologiske sagkundskab, ligesom hans fine forståelse for æstetiske værdier og kunsthistorisk problematik, kommer imidlertid klart til udtryk i hans publicerede skrifter. Man finder dér også vidnesbyrd om et betydeligt lune, af og til også om skarpt vid. Han var en udmærket karikaturtegner og fandt jævnligt på at indflette en humoristisk bemærkning i en ellers strengt arkæologisk diskussion. Han efterlader i den lærde verden et afgjort savn, og vi bør ære hans minde!